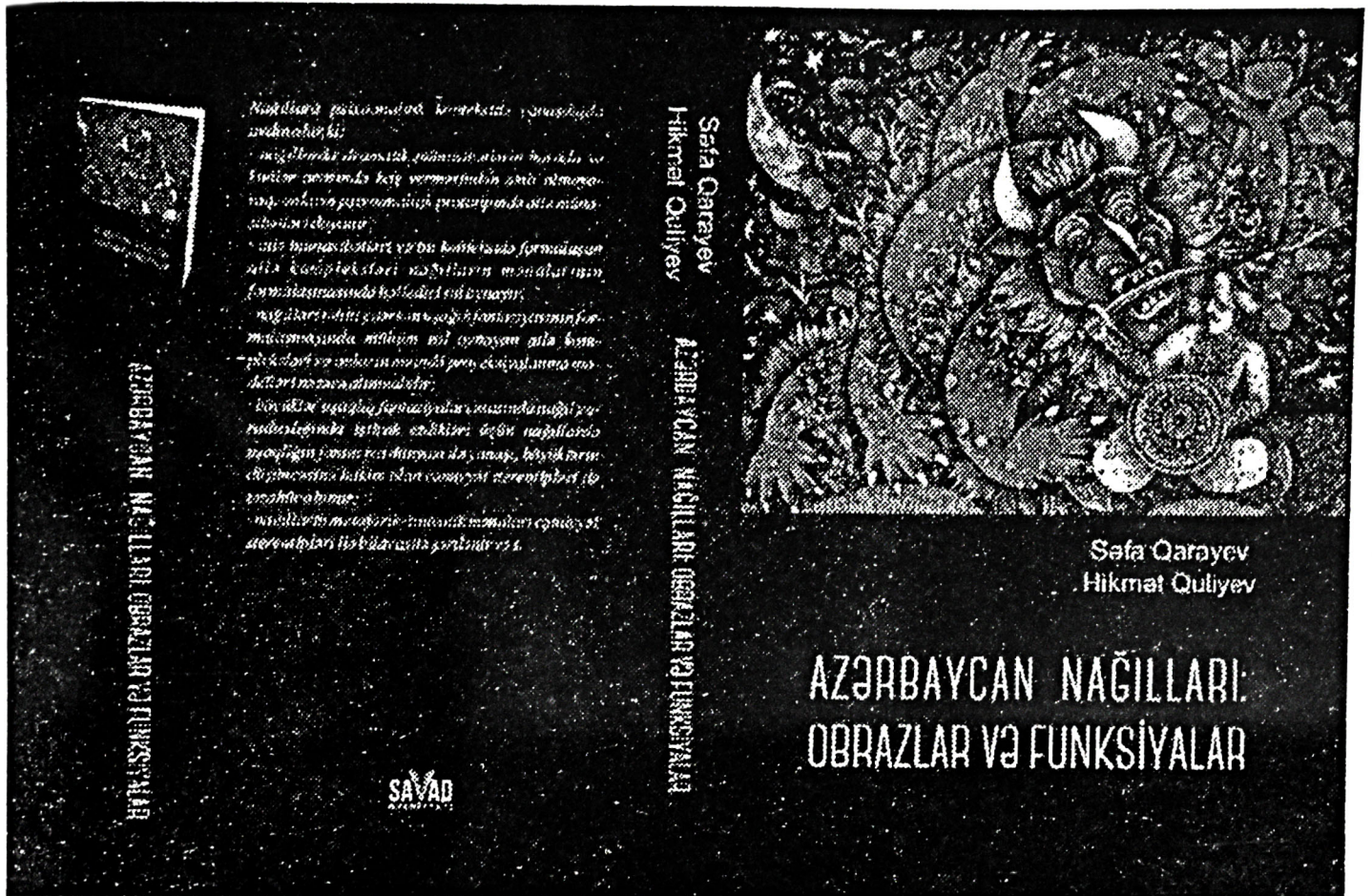

Yeni nəşrlər

NAĞILLARIMIZA YENİ BAXIŞ

Bütün uşaqlar kimi mən də kiçik yaşlarımdan nağılları çox sevmiş, onları dinləməkdən, oxumaqdan doymamışam. Böyüyəndə də bu hiss məni tərk etməmişdir. Təkcə nağılların özləri deyil, onlar haqqında yazılan elmi-nəzəri əsərlər də məndə dərin maraq və həyəcan oyatmışdır.

Bu yaxınlarda belə bir kitaba rast gəldim: “Azərbaycan nağılları: obrazlar və funksiyalar”. Kitabın adı və mövzusu dərhal diqqətimi cəlb etdi. Təxminən 450 səhifəlik bu qalın kitabı tezliklə böyük maraq və həvəslə oxuyub başa çatdırdım. Bəri başdan deyim ki, kitabı çox bəyəndim. Onun məzmunu bütövlükdə məni məmnun etdi. Qərara aldım ki, bu qiymətli nəşr haqqında yığcam bir yazı yazım ictimaiyyətin diqqətinə çatdırım.

Məlumdur ki, Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatının çox zəngin və aparıcı janrlarından biri nağıllardır. Azərbaycan nağılları haqqında müxtəlif vaxtlarda çoxlu elmi-nəzəri əsərlər yazılmış, maraqlı fikirlər söylənilmişdir. Təbiidir ki, nağıllarımıza baxış, onlara elmi-nəzəri yanaşma üsulu bütün zamanlarda eyni olmamışdır: “Azərbaycan nağılları: obrazlar və funksiyalar” kitabı məhz bu cəhətdən çox əlamətdardır. Belə ki, bu yeni nəşrdə bütövlükdə nağıllarımıza yeni, müasir elmi-nəzəri baxış öz əksini tapmışdır. Müəlliflər: filologiya üzrə fəlsəfə doktorları Səfa Qarayev və Hikmət Quliyev nağıllarımızı hazırda müasir dünya

folklorşünaslığında geniş yayılmış psixanalitik üsulla araşdırmış və gərgin əmək sayəsində dərin məzmunlu, sanballı tədqiqat əsəri yazmışlar.

Yeni nəşrdə Azərbaycan nağıllarının konkret obrazlarının təhlili əsasında sübut edilir ki, funksiyanın sabit vahidlər kimi çıxış etməsi onların özlərinin bilavasitə sosial və psixoloji reallıqlarla sıx bağlı olmasından irəli gəlir. İndiyəqədərki tədqiqat əsərlərində daha çox nağılların sirli-sehrli dünyasının qədimliyi əsas götürülmüş və bu qədimlik əksər hallarda tədqiqatçıları öz məntiqinə tabe edərək onları mənəyərادیcı mənbəni məhz qədimdə axtarmağa sövq etmişdir. Yeni kitabda isə nağıllarımızdakı obraz və funksiyalar psixanalitik metodla təhlil edilmişdir. Beləliklə, obrazların funksionallığının psixogenetik kontekstdə izahı nağıllarda funksiyaların sabitliyinin, təyinedici statusunun mənşəyini müəyyənləşdirmişdir. Kitabda belə bir fikir vurğulanır ki, süjet və motivlərin arasında dayanan reallığı qədim rituallarda deyil, uşaqların uşaqlıq psixologiyasında və stereotip həyat tərzində axtarmaq daha böyük həqiqətlərin aşkarlanmasına şərait yaradar.

Ön sözün müəllifi fil.ü.f.d., dosent Sərxan Xavəri haqlı olaraq qeyd edir ki, “Azərbaycan folklorşünaslığında sosial-antropoloji folklorşünaslığın inkişaf etdirilməsi, Azərbaycan folklorşünaslığının beynəlxalq elmi münasibətlərlə inteqrasiyası baxımından kitab çox əhəmiyyətlidir”.

Kitab 3 fəsildən ibarətdir. I fəsildə Azərbaycan nağıllarında yardımçı obrazların funksional semantikasından bəhs edilir və həmin obrazlar antropomorfik, zoomorfik və cisim-predmet bölgüsü üzrə təhlil olunur. Nağıllarımızda olan dərviş, ana-qarı, çoban, keçəl obrazları, həmçinin at, ilan, quş, üzük, papaq, tük (saç), xalça, süfrə, torba, qılınc, kəmər obrazları haqqında yeni, maraqlı elmi fikirlər irəli sürülür, onların funksional semantikasi izah edilir. Qeyd olunur ki, bu yaradıcı obrazlar əsas qəhrəmanın ətrafındakı hadisələrdə fəal iştirak edir və qəhrəmana müxtəlif situasiyalarda kömək edirlər. Məsələn, antropomorfik obraz olan dərviş obrazından bəhs edilərkən göstərilir ki, nağıllarımızda onun 8 funksiyası mövcuddur: övladvermə, yolgöstərmə, informasiya vermə, sehrli vasitəvermə, çevirmə, yalançı dərvişlik etmə, advermə və bəxtvermə funksiyaları. Ana-qarı, çoban, keçəl obrazlarının da tədqiqi çox maraqlıdır.

Zoomorfik obrazlardan danışılarkən at, ilan, quş obrazlarının nağıllarımızdakı simvolik semantikasi və funksiyası müfəssəl təhlil edilir. Üçüncü qisim obrazlardan, yəni cisim-predmet obrazlarından bəhs edən müəlliflər göstərir ki, həmin predmetlər məhz uşaq fantaziyası əsasında böyüklər tərəfindən yaradılır. Cisim-predmetlərin fantastik gücləri belə təqdim olunur: üzük-tük-zurna – qeyri-adi nəhəng varlıqları ram edir; xalça – uçmaq arzusunu gerçəkləşdirir; süfrə – istənilən vaxt bol yemək arzusunu reallaşdırır; papaq – görünməz olmaq arzusunu gerçəkləşdirir və s.

Tədqiqat əsərinin ikinci fəslində “Azərbaycan nağıllarında “Yeraltı dünya obrazının” funksional semantikasi” adlanır. Yeraltı dünya obrazını müxtəlif səviyyələrdə araşdıran müəlliflər bu nəticəyə gəlirlər ki, təfəkkürdə yeraltı dünyanın bütün əlamət və cəhətləri nizamlı dünya ilə müqayisədə fərqli şəkildə qurulmuşdur. Kitabda həmin fərqli cəhətlər: yeraltı dünyada zaman və məkanın, hərəkətin,

yaş semantikasının, zəng simvollarının, surət, səs və rəng işarələrinin, həmçinin yeraltı dünyada zaman və məkanın, hərəkətin, yaş semantikasının, rəng simvolikasının, surət, səs və rəqəm işarələrinin, həmçinin yeraltı dünya obrazlarının zahiri əlamət və davranışının nizamlı dünyadan fərqli, özünəməxsus spesifikasiya ətraflı təhlil edilmişdir. Məsələn, zaman anlayışı haqqında deyilir ki, kosmosda (yerüstü, işıqlı dünyada) xaosa (yeraltı, qaranlıq dünyaya) enmiş qəhrəman burada hökmən xaosun zamanına uyğun hərəkət etməlidir. Lakin bu hərəkət heç bir vaxt qəhrəmanın imkanları daxilində olmur. Nağılın qəhrəmanı yeraltı dünyaya məxsus olan obraz vasitəsilə qarşısında duran maneələri aşır.

II fəsildə həmçinin yeraltı dünyaya keçid məkanları: mağara, su (çay, göl, bulaq), meşə, quyu, ev (daxma, qala), dərə, köhnə (dağılmış, sökülmüş) hamam və s. geniş tədqiq olunmuşdur. Məsələn, burada göstərilir ki, mağaranın nağıllarımızda 6 funksiyası vardır. Digər keçid məkanlarının da çoxlu funksiyaları olduğu əsaslandırılır. Keçid məkanların ümumi, eyni funksiyası yeraltı və yerüstü dünya arasında sərhəd rolunu oynamasıdır. Müəlliflər keçid məkanlarının hər birinin özünəməxsus bütün funksiyalarını ayrıca, bir-bir araşdıraraq oxuculara çatdırmışlar.

Kitabın III fəsli “Məlikməmməd” nağıllarının psixosemantikası” adlanır. Bu fəsil də bitkin nəzəri-metodoloji konsepsiya, sosial-antropoloji baza psixoanalitik metod əsasında qələmə alınmışdır. Burada nağıl obrazlarının və aparıcı hadisələrin psixo-genezisi konkret faktlar üzrə geniş təhlil edilmişdir. Belə ki, ata-oğul, ana-oğul, böyük qardaş-kiçik qardaş xətləri, ata-div obraz modeli və s. kimi məsələlər həmin təhlildə əsas yer tutmuşdur.

III fəslin özü 7 yarım fəsildən ibarətdir. Bu yarım fəsillərin tək-cə adlarını nəzərdən keçirməklə onlarda nağıllarımıza yeni elmi-nəzəri baxışın əks etdirildiyini aydın şəkildə görmək olar. Məsələn: “Psixoanalitik kontekstdə div ata obrazını əvəzedicisi kimi, “Divin qaçırdığı qızlar ananın əvəzedicisi kimi”, “Ana bətninə dönüşün psixosemantikası” və s.

Müəlliflər yekunda bir daha vurğulayırlar ki, nağıllar uşaq maraqları, mövqeyi əsasında yarandığı üçün dramatik münasibətlərin harada və kimlər arasında baş verməsindən asılı olmayaraq psixoanalitik prototipində ailə münasibətləri dayanır. Ailə münasibətləri və bu kontekstdə formalaşan ailə kompleksləri nağılların mənalarının formalaşmasında həlledici rol oynayır. Bu aspektdən nağıllara yanaşdıqda oradakı irrasional motiv və süjetlərin çoxmənalılığını, onlarda ifadə olunan ambivalent mənaları daha yaxşı anlamaq olar. Nağıllarda uşaqlığın fantaziya dünyası ilə yanaşı, böyüklərin düşüncəsinə hakim olan cəmiyyət stereotipləri də təzahür olunur. Beləliklə, nağılların metaforik-simvolik mənaları cəmiyyət stereotipləri ilə bilavasitə şərtlənir.

Yuxarıda edildiyi kimi, dünya folklorşünaslığı elmində psixoanalitik təhlilin tarixi qədim deyil. Hazırda həmin təhlil üsulu beynəlxalq aləmdə ən aparıcı təmayüllərdən biridir. Haqqında bəhs etdiyimiz “Azərbaycan nağılları: obrazlar və funksiyalar” kitabı məhz bu istiqamətdə yazılmış sanballı, aktual bir tədqiqat əsəri kimi böyük əhəmiyyətə malikdir. Heç şübhəsiz, bu kitab nağıllarla bağlı gələcək

tədqiqatlarda psixoanalitik təhlil üsulunun tətbiqinin genişləndirilməsinə mühüm təsir göstərəcəkdir.

Kitabın annotasiyasında qeyd edilir ki, “bu kitab akademik elmi auditoriya üçün nəzərdə tutulmuşdur”. Lakin demək olar ki, bu tədqiqat əsəri nağılı sevmən bütün oxucular üçün maraqlı və əhəmiyyətlidir. Belə ki, sevdiyimiz nağıllardakı məşhur obrazlar, fantastik hadisələr haqqında burada çoxlu maraqlı, mənalı və orijinal mülahizələr vardır. Həmçinin kitabda yeri gəldikcə Azərbaycan nağıllarından nümunələr verilmişdir ki, bu da mətnlərin məzmununa bir şirinlik qatmışdır. Məsələn, “Məlikməmməd”, “Ağatlı oğlan”, “Ceyranın nağılı”, “Şükufə xanım”, “Naxırçı”, “Keçəl Məmməd”, “Moltanı padşahi” və s. nağıllarının adını çəkə bilərik.

Son olaraq Azərbaycan folklorşünaslığının inkişafı üçün belə dəyərli və aktual tədqiqat əsəri yazan hər iki müəllifə yeni yaradıcılıq uğurları arzulayırıq.

Sərvər ŞİRİNOV
AMEA-nın Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun dissertantı

